

FUNDACIÓ I PRIMERA ETAPA DE LA NOVA BETLEM, 1857-1865

J.L. AUSÍN i HERVELLA

Els estudiosos de la medicina catalana han tractat alguns capítols importants del manicomi de la Nova Betlem quan va ser dirigit per Giné i Partagàs a Sant Gervasi. Especialment els historiadors Jacint Corbella, Edelmira Domènech i Josep Maria Calbet han analitzat aspectes com la Revista Frenopàtica Barcelonesa, el Certamen Frenopàtic, la figura de Giné com a docent, etc, però la història general del manicomi no s'ha publicat, i gairebé res existeix sobre la primera època de l'hospital, quan es funda a la Vila de Gràcia, i actua durant disset anys, des de 1857 fins al 1873.

La Nova Betlem ha tingut cinc etapes atenent els diferents propietaris amb titulació mèdica al llarg dels seus 85 anys de vida:

- 1r: Francesc Xavier Cots i Pensi (1857-1865), a Gràcia
- 2n: Josep Antoni Massó i Llorens (1865-1873), a Gràcia
- 3r: Joan Giné i Partagàs (1873-1903), a Sant Gervasi
- 4t: Artur Giné i Marriera (1903-1919), a Sant Gervasi
- 5è: Oton Moles i Ormella (1919-1942), a Sant Gervasi

Nosaltres ens hem interessat pel conjunt de la història del manicomi, i ara aportem dades, que creiem inèdites, precisament d'aquesta primera època.

CONTEXT DE BARCELONA I DE L'ASSISTÈNCIA PSIQUIÀTRICA AL 1857

De la lectura dels diaris de l'època trobem que les preocupacions i interessos dinàmics que es tracten, es refereixen a l'inici de l'expansió de la xarxa de ferrocarrils; s'han enderrocat recentment les muralles de Barcelona i s'està en plena discussió sobre els plànols de l'Eixample; continuen els efectes de la desamortització; avança la industrialització; periòdicament apareixen epidèmies colèriques; inicis de la renaixença. A Espanya governa Narvaez, a l'anomenat *bienni moderat*, que té un to conciliador i projecta una nova constitució. Hi ha una pausa en les guerres carlines.

Els centres hospitalaris que ingressaven malalts psiquiàtrics eren:

-El Manicomi de l'Hospital de la Santa Creu, que tenia uns 202 malalts, dels quals 23 eren pensionistes. Ocasionalment hi havia malalts a la Casa de Misericòrdia, especialment convalsents.

-Betlem, a Collserola (no confondre amb la Nova Betlem): Segons Pi i Molist¹ havia traslladat set malalts al 1856, en ocasió de l'epidèmia de còlera.

-Torre Lluànica, de Lloret, fundada al 1844 per Campderà, amb 10 llits, dedicats totalment a malalts privats.

-Establiment d'Antoni Pujadas i Mayans, ja a Sant Boi: Funcionant des de 1853, encara que inaugurat oficialment al 6-6-1854. Entre 1857 i 58 hi havia una mitjana d'ingressats de 56.8 malalts². En aquesta època tots els malalts eren privats.

-Amb tota seguretat hi havia malalts mentals en els diferents asils i hospitals. Sabem per exemple que en aquest cas estava l'Hospital de Sant Sever, per a eclesiàstics³. Com que el tractament era simplement reclusiu no es necessitaven especials condicions.

Amb una població d'1.735.000 habitants a Catalunya⁴ hi havia un ratio de llits psiquiàtrics que no arribava al 0.20 per mil habitants. A l'actualitat, segons dades oficials de llits autoritzats, n'hi ha unes 0.90. Aquesta diferència suposava una mancança important que estava reflectida a la premsa, i que moltes vegades era substituïda per les presons municipals, o pel pur internament domiciliari en el cas de les famílies benestants.

CONSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT PROMOTORA DE LA NOVA BETLEM

El dotze de maig de 1857 es reuneixen a Barcelona els tres promotors de la societat fundadora del manicomi, que van ser: Josep Joaquim de Mas i de Vedruna, Joan Alsinet i Sauret i Francesc Xavier Cots i Pensi⁵. El contracte que signen diu que han decidit associar-se a l'objecte d'establir una casa de curació de dements a la torre anomenada Andarió, a la Vila de Gràcia, o a aquell altre punt que més endavant estimaren més convenient. L'esmentat contracte recull en catorze clàusules, les condicions i cauteles.

La societat promotora es constitueix inicialment per deu anys, i pren el nom de *Mas y Compañia*, denominació que segons acorden s'haurà d'utilitzar en tots els documents relacionats amb llur activitat. El nom de la societat demostra qui dels socis té la posició dominant.

La direcció de l'establiment s'exercirà conjuntament per tots tres socis, que desenvoluparan les funcions de tresorer per de Mas, administrador per Alsinet i d'inspector per Cots.

El primer, Josep Joaquim de Mas, avançarà les quantitats necessàries per totes les despeses inicials. Posteriorment entren en detalls referents al repartiment de beneficis una vegada s'hagin reintegrat al soci capitalista les quantitats avançades.

Encara que aquest contracte formal es realitza al maig de 1857, resulta evident que la idea i converses entre els socis eren prèvies. I estaven tan consolidades que fins i tot a l'abril anterior⁶ ja havien llogat per dos anys la torre *Sarjalet* també anomenada d'*Andarió*, que utilitzaran com a primer estatge del manicomi.

QUINS SÓN ELS SOCIS FUNDADORS

Josep Joaquim de Mas i de Vedruna

Hem de començar per de Mas, qui dona nom a la societat, és el financer, i ocupa a l'inici una posició més dominant. Trobem que en tots els documents quan es relacionen els socis, de Mas encapçala sempre la llista, seguit per Alsinet, encara que la propietat es reparteix a parts iguals.

J. Nonell⁷ i J.J. Piquer⁸ ens donen prou dades de la seva biografia. Havia nascut a Barcelona, al 14 de novembre de 1801. Fill d'una família benestant. El pare procedia de Vic, d'una nissaga ja ennoblida per Carles II al 1685, s'havia significat durant la guerra contra els francesos, i sempre havia estat d'idees absolutistes. A banda de dedicar-se a la hisenda familiar exercia com a procurador causídic. La mare, era de família barcelonina, també relacionada amb les lleis. El matrimoni té set fills, i Josep Joaquim és el segon i el major dels homes.

El 15-7-21 ingressa a l'Abadia de la Trapa d'Aiguebelle de Grenoble, rep els primers hàbits del Cister, però no persevera i en surt aviat.

Al setembre de 1822 es posa a les ordres del cabdill realista Benet de Plandolit, i poc després s'ha de exiliar a França. En represàlia, els constitucionalistes s'apoderen del patrimoni familiar i la família s'exilia a Prades. Josep Joaquim retorna a l'abril de 1823 amb el baró d'Eroles, en el grup que s'avançava als *Cent Mil Fills de Sant Lluís*, i l'u d'abril entra a Vic, amb el grau de tinent. El 1823 es casa amb Rosa Poudevida i Samsó a Vic, amb qui tindrà set fills (o vuit segons altres recomptes), alguns dels quals tindran participació en el devenir del manicomi Nova Betlem, tant a Gràcia com a Sant Gervasi.

Com que l'hisenda familiar a Vic no s'ha recuperat encara, Josep Joaquim aconsegueix dels seus amics polítics un càrrec i al novembre de 1823 està a Igualada, on és interventor de rendes. En altres moments actua com a procurador causídic a Barcelona.

Els esdeveniments d'aquesta època, com la de tot el segle XIX, donen continus canvis de fortuna i en un d'aquests està pres a Hostalric. Al maig de 1828 és alliberat, i s'estableix a Barcelona.

Al 1835 treballa per a la causa absolutista i a l'octubre és confinat a Vic. Al 4 de juliol de 1835 arrenda per 15 anys el patrimoni que té i es passa a la zona carlina amb la dona i quatre fills. El cap carlí Ignasi Brujó el nomena pel càrrec de "*segrestador i administrador general dels bens dels revolucionaris que es segrestin al corretgiment de Vic*", el que resulta un càrrec especialment odiós pels seus conveïns. Encara que els carlins dominen ocasionalment gran part del territori rural català no és així aleshores a Vic i la mare de Josep Joaquim es detinguda i romandrà a la presó durant alguns temps. Hem de recordar que aquestes venjances familiars eren freqüents a l'època. Quan surt, se'n va a la zona carlina de Berga i després a França, quan els carlins perden aquesta fase de la guerra.

Josep Joaquim està deu anys exiliat, fins que l'any 1849 torna de Perpinyà. Ja a Barcelona, el trobem al principi com a procurador causidic i com a soci o impulsor d'empreses del més ampli espectre, ajudat pel seu fill gran Lluís: negocis d'adobs de al 1852, explanació dels terrenys del ferrocarril Barcelona-Molins de Rei al 1853, canalització de l'Ebre al 1855, negocis miners al 1856, comerciant en grans al 1856, canalització d'aigües al 1866, etc. Demostra una especial predisposició per a la gestió econòmica dels negocis, que ja havia estat aprofitada pels carlins quan en algun període li havien encarregat la Hisenda de la facció al territori català. Com és natural no tots els negocis li surten bé. Durant l'època del manicomi viu successivament a la rambla Santa Mònica 6, Ampla 11 i Groch 3, quan és a Barcelona, o a la casa familiar de Vic, al Manso Escorial.

Al final de la seva vida es retira a Vic, encara que traspassa a Barcelona al 4 de novembre de 1873. Per tant no arriba a veure inaugurat el manicomi a Sant Gervasi.

Al manicomi, a banda de soci capitalista, era el tresorer, funció que a la pràctica habitual delegava en una persona de confiança, Jaume Prats Rosec. I en ocasions de més compromís en algun dels seus fills, especialment Lluís o Josep Alexandre.

Com a referència personal trobem que és qualificat de dictador i autoritari, per Piquer, i de molt cristià per Sanz Fores.

Quan el pare de Josep Joaquim mor al 1816, sorgeix amb relleu la seva mare, a qui per dret propi hem de dedicar unes ratlles, i que pot haver tingut alguna relació amb el fet de la fundació del manicomi. La mare té el nom de Joaquina Vedruna de Mas, i fa anys que fou canonitzada per l'Església i avui és coneguda com a Santa Joaquina Vedruna, fundadora d'una congregació religiosa important a Catalunya, dedicada a l'atenció sanitària i d'ensenyament, ara coneguda com de les Germanes Carmelites de la Caritat, encara que ha tingut diferents noms al llarg de la història. Comença la primera fundació religiosa al 1826. Beatificada al 1940 i santificada al 1959. L'Església celebra la seva festa el 22 de maig.

Joan Alsinet i Saurer

Havia nascut al 27 de desembre de 1807 a Balaguer⁹, i professà com a carmelita descalç al 1826; durant algun temps viu a Barcelona, sembla que al convent de Sant Josep, de les Rambles, precisament un dels que els revolucionaris van calar foc al 1835, i on es va erigir l'actual mercat de Sant Josep. Al 1835 Alsinet es trobava a Tarragona i tenia el nom religiós de Juan del Carmen.

Com tots els frares va haver d'enclaustrar-se, i li perdem el rastre fins que al 1851 el trobem a la diòcesis de la Seu d'Urgell fins al 1854, i al 1857 és a Barcelona fent les gestions de constitució del manicomi. Sabem que molts religiosos havien estat refugiats a la Ciutadella i a Montjuïc, fins que l'any 1853 les autoritats van acabar amb aquesta

situació, i van d'haver de buscar noves solucions personals, i molts van passar a la clerecia secular quan trobaven un bisbe acollidor.

Tenim sospites que Alsinet durant alguna època podria haver estat com a capellà dels carlins, en una situació freqüent entre els religiosos en llur situació. I després en alguna institució asilar com a capellà.

Posteriorment, quan el manicomí ja funciona, viu primer a Sant Gervasi, i després sempre a Gràcia, al carrer Major 109 inicialment, i posteriorment al Planeta 2 i al carrer Padilla 25 (l'actual Aulèstia i Pijoan). Té com a criada a Maria Ormella, també de Balaguer, fet que tindrà repercussions en el devenir de l'hospital.

A les referències personals que els historiadors dels carmelites descalços fan d'Alsinet diuen que era molt caritatiu. Però dels documents coneguts sembla que també era autoritari i malfiat. Es diu que sempre portava un revòlver i una navalla de grans dimensions.

Alsinet morí a Gràcia al 31 de març de 1886¹⁰ i deixà com hereus a la seva criada, Maria Ormella, i al marit, Pere Moles.

Francesc Xavier Cots i Pensi

En coneixem molt poques dades, llevat de les obtingudes de l'expedient acadèmic¹¹. Havia nascut al 22 d'abril de 1819 a Solsona. La seva mare va quedar vídua aviat, i al 1834 el jove Cots fou admès com a "familiar" pel bisbe Juan José Tejada (1832-1838). Precisament aquest bisbe havia tingut relacions amb Joaquina Vedruna quan gestionà que les monges fossin a l'Hospital de Solsona. Sota aquesta protecció, Cots comença els estudis d'Humanitats i un primer curs de Filosofia. A l'abril de 1837 entren els carlins, i són rebuts amb tots els honors pel bisbe de Solsona i també pel de Lleida. Quan al 1838 Juan Jose Tejada mor, Cots amb la seva mare i dues germanes es trasllada a Barcelona. S'instal·len al carrer Ripoll.

Va fer 3 anys al col·legi privat de Don Carlos Carreras de Urrutia, a Barcelona, un curs de química i un curs d'història natural(43-44). Al 1844 aconsegueix el títol de Batxiller en filosofia, i inicia la carrera de medicina.

Les notes que consten són: "mitjà" els cursos 1º i 4t. "Regular" el 2n. Excel·lent el 3r. "Bo", el 5. Al 2-6-1849 és batxiller en Medicina. De 1849 al 1851 cursa els anys 6è i 7è, i aconsegueix la qualificació de "bo" en tots dos. Obté el grau de llicenciat al març de 1852. El discurs que llegeix a la cerimònia que es fa en aquesta ocasió, com era costum a l'època, versa sobre *L'avenir de la medicina espanyola*.

Cots estava a punt de complir 33 anys. Desconeixem els mitjans de vida de la família. A partir d'aquesta època consta que viu al carrer Marlet, cantonada de l'Arc de Sant Ramon del Call, en un edifici que apareix relacionat tant amb els jueus com amb Sant Domènec de Guzman.

No hem trobat cap referència professional de Cots entre 1852 i 1857. No l'hem trobat als diaris de l'època, ni a les guies ciutadanes, ni a les revistes professionals. Quan hem buscat els antecedents de la seva formació psiquiàtrica, no apareix entre els metges que hagin actuat a l'Hospital de la Santa Creu¹². A nostra sol·licitud, el doctor Tomas Arranz Muñecas ha tingut l'amabilitat de consultar els registres del manicomí de Sant Boi i tampoc no hi apareix. Al 1856 es matricula de primer curs de Dret i de Ciències Naturals, el que sorprèn per l'excessiva dispersió. Sembla que té bones relacions amb Carlos Silóniz, el catedràtic d'anatomia.

Coneixem que participa com a metge lliure tractant malalts en l'epidèmia de còlera del 1865¹³.

Cots mor solter al 9 d'agost de 1866¹⁴, a Barcelona, on continuava vivint amb les seves germanes.

Com a referència prèvia indirecta amb Josep Joaquim de Mas consta que al 1829 les germanes Carmelites de la Caritat ja van actuar a l'hospital de Solsona, estaven al 1837 i fins i tot durant l'època actual. En alguns moments hi va estar la pròpia mare fundadora.

A l'inici de la Nova Betlem, Cots tenia assignada la part econòmica, científica i mèdica, tenint cura i inspeccionant tots els serveis.

PRIMERS PASSOS

Inicialment, a l'abril de 1857 únicament lloguen l'anomenada torre Andarió o de Sarjalet, a Emilia (en alguns documents apareix com a Amèlia) Bonfils de Maignon, vídua del propietari Josep Maignon, que havia mort al 1847, i que exercia d'usufructuària d'aquesta i d'altres propietats¹⁵.

Aquesta torre es trobava molt a prop de la plaça Lesseps, en la cantonada entre la Travessera de Dalt i el Torrent de l'Olla.

S'entrava per la Travessera num. 2, tenia una casa relativament gran i estava envoltada d'un terreny amb aigua, arbres i jardins. La propietat estava ben endreçada, i consta que tenia una extensió de quatre mojadres cercades d'un mur, i amb arbres fruiters (entre altres n'hi ha tarongers, llimoners, avellaners, garrofers, albercoquers) i d'adorn (com xiprers i bojós). També hi ha hort. L'indret era considerat molt bonic com a zona d'esbarjo, la propietària el tenia en estima i obligà a que en tot moment els llogaters mantinguessin plantades les flors pròpies de cada estació. Fins a aleshores hi havia un masover, que és indemnitzat pels nous llogaters.

El preu del lloguer és de 365 pesos forts l'any. Immediatament inicien obres d'adaptació, de tabicaments de varies habitacions i d'instal·lació de banys.

Per a tot aporta els cadals necessaris el soci capitalista Josep Joaquim de Mas.

Inicien els tràmits de sol·licitud d'autorització davant el Govern Civil. I el propi governador, Valderrama, el visita a l'estiu del 1857, acompanyat del catedràtic d'anatomia Carlos Silóniz¹⁶. Sembla que el governador era aficionat a aquesta mena de visites, ja que a continuació de la crònica anterior, es conté la notícia de la visita al *Establecimiento de baños rusos* del Dr. Juan Delom, el *primer establiment de la seva classe establert a Espanya, fa ja molts anys*.

A la crònica periodística d'aquest moment¹⁷ es recull com a novetat el sistema de seguretat de l'edifici sense reixes, basat en persianes reforçades. Es destaca la sala de banys a on hi ha *un aparell complet per a raigs ascendents i descendents en totes les direccions i d'aigua freda o calent a voluntat del ministrant, i un aparell portàtil per a banys de vapor*.

No s'ha trobat l'expedient d'autorització a l'Arxiu del Govern Civil, però sabem que a la seva demanda, l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona va fer el corresponent informe al llarg de l'esmentat any 1857¹⁸. Al discurs que llegeix Pi i Molist el 2 de gener de 1858, on fa menció als treballs realitzats durant l'any anterior, es refereix a les instal·lacions del *Nou Bellem* (sic, en masculí) sense massa entusiasme: els sembla bé la situació i els jardins. No així l'edifici, que troben més apropiat per a una casa d'esbarjo, i consideren que necessita obres d'adaptació. Entenen que únicament hi ha d'haver uns 20-25 malalts masculins, ja que no serà possible la separació de sexes. Dictaminen que han de llevar les tanques i que dues cambres destinades als malalts furiosos són poques, i s'han d'augmentar. L'informe és favorable sempre que es compleixen les seves recomanacions.

Com es veu l'Acadèmia atorga un informe favorable al projecte inicial en un to discret. S'ha de considerar el nul prestigi científic dels promotors, la personalitat perfeccionista de Pi i Molist, les observacions que aquest recentment havia fet en manicomis estrangers, i que es trobava en ple projecte d'impulsar la construcció d'un nou manicomi públic. En aquest sentit, les pàgines següents del discurs de Pi i Molist del dia 2 de gener de 1858 es dediquen precisament a uns d'aquests projectes. Pi i Molist sempre defensava amb poques reserves l'atenció del seu manicomi i probablement això condicionava la visió dels centres aliens.

Encara que no hem trobat el text publicat al Butlletí Oficial de l'Estat (Gasetta de Madrid), els promotors afirmen repetidament que el manicomi va ser autoritzat per reial ordre del 7 de maig de 1859. Sabem que disposicions d'aquest caire restaven inèdites i es consideraven com a "comunicades".

PRIMER INCIDENT ENTRE ELS SOCIS

Mesos després apareix un incident entre els socis, que enterbolirà llurs relacions¹⁹. Hi havia dues bandes, en una el capitalista Josep Joaquim de Mas i en l'altra els altres dos socis. El contracte de constitució de la societat prevenia que en cas de conflicte es nomenarien amigables componedors que arbitressin les diferències. Alsinet i de Mas estan disposats, però Cots no respon i rep el requeriment notarial que li fa Josep Joaquim de Mas. Aquest arriba a manifestar que han aparegut tan greus disputes i desavenències que reclamen la dissolució de la societat.

Cots envia una resposta conciliadora, en el sentit que les diferències no són tant greus com per a dissoldre la societat, que les diferències reals són entre de Mas i Alsinet, però que de totes maneres està disposat a nomenar un componedor.

Les relacions sembla que entren en una via de normalitat i Josep Joaquim de Mas delega les seves funcions en un apoderat que durant molts anys el representarà en aquest negoci i en altres, Jaume Prats Rosec. Probablement aquest negoci no és del major interès del senyor de Mas i ha de dedicar lla seva atenció a altres, i probablement a la política subversiva dels carlins.

Un indici que el projecte del manicomí entra en via de concòrdia és que al novembre de 1858 lloguen la torre i terrenys veïns a l'anterior²⁰, amb la qual cosa podrien augmentar llurs possibilitats i complir les condicions que el dictamen de Pi i Molist havia fet, especialment de la separació física entre homes i dones. La nova torre és propietat del veí de Gràcia, Esteve Maignon i Duran. El terreny té unes dues mojudes, també tancades i es troba al sud de l'anterior, on ara estan situades les Germanetes dels Pobres. Es lloga per cinc anys pel preu de 280 reials al mes.

Els Maignon eren una família provinent de França i que disposaven de molts terrenys a la part de dalt de Barcelona.

COM EREN LES INSTAL·LACIONS?

Tenim tres fonts d'informació, la ja esmentada visita d'un periodista feta al 1857 encara que únicament a la torre dedicada als homes, un inventari fet al 1861²¹, i el fulletó de publicitat amb el text del Reglament publicat a l'octubre de 1862²².

El reglament fa la següent descripció general:

Amb dos edificis alegres i espaiats, completament aïllats i separats, un per a cavallers i altre per a les dones, situats a la falda d'un suau turó, des d'on es descobreix l'extens panorama del pla de Barcelona amb la seva frondosa vegetació, llurs torres d'esbarjo, els ferrocarrils i el mar perdent-se en l'horitzó.

Té camps ben cultivats, bonic hort i jardins que ocupen una extensió de sis mojudes²³ amb deu plomes²⁴ d'aigua de font i abundant aigua de pou, tot cercat per una alta paret que permet als pensionistes passejar sense por a evasions.

El recinte propi de les dones té l'entrada principal pel carrer Sant Salvador. Ocupa el 33 % de l'espai. A més de la torre, hi ha jardins, cascada, passeigs, gimnàs, terrenys de cultiu i hort.

El recinte dels homes és el llogat inicialment i té entrada per la Travessera de Dalt, disposa dels mateixos tipus d'indrets, però més espaiats, especialment pel que fa als camps de cultiu i horts. Hi ha una gàbia de jardí per ocells, i sortidor. A la part posterior de la torre hi ha una galeria.

Com en tots els manicomis privats de la zona(a l'igual que el de Sant Boi i després l'Institut Frenopàtic) hi ha tres classes de pensionistes:

Primera classe:

Tenen la cambra individual en el pis principal o segon, amb gabinet, dormitori i de vestir (a on pot allotjar-se el servent). El mobiliari és de caoba o de noguera.

Segona classe:

A cada cambra s'allotgen dos o tres pensionistes.

Estan moblades amb llit de ferro, còmodes, miralls i rentamans.

Tercera classe:

Les cambres estan a la planta baixa, ocupades per tres o cinc pensionistes. Els llits i renta mans són de ferro. Hi ha còmodes.

En total, trobem la capacitat màxima, en pensionistes:

	1ª	2ª	3ª	Total
homes	6	10	11	27
dones	6	8	11	25
total	12	18	22	52

Altres dependències:

-Hi ha dues cel·les per agitats d'homes i dues per a dones. Aquestes habitacions estan a prop dels banys, utilitzats com a teràpia i dissuasió.

-A cada edifici hi ha capella i mortuori.

-Els menjadors estan diferenciats segons tipus de tarifa.

-Comuna, així anomenat l'evacuatori. Hi ha un únic servei a cada edifici, al pis principal.

-Els homes disposen de sala de jocs i biblioteca. Les dones, sala de labors i de jocs.

-A l'anomenada Secretaria de l'Establiment hi ha el llibre registre dels pensionistes, nou carpetes amb papers de la Direcció. Una caixa de llautó amb el segell de l'Establiment, un llibre d'intervenció. I sorprèn trobar un llit, 4 matalassos, rotlles de tela, 34 copes grans i 23 de petites per a licor, plats, gots, tasses, etc.

-A la farmàcia hi ha: Una taula escriptori i cadires. Una taula despatx de la Farmàcia amb els calaixos i una llumenera. Un rentamans amb aiguamans. Vint-i-quatre pots

grans de porcellana pintada i daurada amb etiquetes. Sis idem idem mitjans. Sis idem idem de petits i prims. Vuit pots grans de vidre. Quaranta i vuit idem més petits d'idem. Dues ampolles grans de cristall i altra idem de mitjana. Dinou idem de vidre de diferents mides. Un morter de coure i un tinter amb sorrera. Unes balances mitjanes. Dotze venatges i sis venes. Una espàtula i un tirabuquet per a pesar monedes d'or amb els corresponents pesos. Unes pinces d'anell. Altres idem de lligar vasos. Una sonda acanalada i un bisturí recte. I també hi ha un llit i una màrrega.

-Una cambra de primera classe tenia: Sis cadires. Una còmoda de noguera i un mirall ovalat. Un llit de noguera i un crucifix. Una màrrega i matalàs de llana. Una manta de llana i un cobrellit de damasc de llana carmesí. Un coixí amb funda guarnida. Un rentamans amb el seu gerro. Un joc de cortines de muselina blanca adamascada.

-La biblioteca al 1861 disposa de les següents obres: *Glorias Nacionales*, *El Orbe Pintoresco*, *Historia de las operaciones del Ejército en Cataluña*, *Biografía Universal*, *D. Quijote de la Mancha*, *Los tres Mosqueteros*, *Veinte años despues*, *Obras de Quevedo*, *Gil Blas de Santillana*, *Compendio de la Biblia*, *Bob Boi*, *Guy*, *Moral Social*, *Ivanhoe*, *Quintin Duward*, *Historia de las Cruzadas*, *Padre ?*, *Recuerdos del Monasterio de Montserrat*, *El Hijo Incredulo*, *El Hombre Infeliz*, *Elementos de Ciencias*, *Ultima Despedida*, *Plano de Barcelona*, *Cecilia*, *El Agronomo*, *Robinson*, *San Miguel Delfair*, *Historia Universal*, *Literatura Española*, *La Logica*, *Jardinero Español*, *Tratado de Agricultura*, *Relacion de los Pueblos que contiene Cataluña*, *Servis de S. Santa*, *Diccionario de D. Rafael Tamarit*. (Són 36 llibres).

-En l'excusat i sala de banys: Una cadira de braços i altra senzilla de fusta ordinària amb seient de boga. Una banyera de seient i altra de vapor amb l'aparell de llauna per a produir-lo. Una dutxa amb dos extrems mòbils per els banys. Unes cortinetes de ruan carmesí i quatre troços de suro.

-En el quart de clíniques (demostra que han assimilat la terminologia de Pi i Molist): Dos llits de ferro de segona classe. Dos llençols de cotó. Dues màrregues i un matalàs. Un coixí amb la seva funda. Dues cortines de roba blanca de cotó amb els anells de llautó. Un crucifix i dos llençols impermeables. Un esteranganador.

L'indret es trobava relativament ben comunicat, i fins i tot massa urbanitzat. Tenia molt a prop l'església dels Josepets, i hi havia una línia de carruatges que enllaçava amb la Rambla de Barcelona cada deu minuts. Es trobava envoltat de torres, cosa que els metges de l'Acadèmia que fan el dictamen troben inconvenient, perquè els veïns poden visualitzar directament els terrenys del manicomi.

PRIMER PRACTICANT CONEGUT

Qui després serà un psiquiatra molt conegut en un altre centre, Pau Llorach, fou practicant a la Nova Betlem els anys 1860, 61 i 62²⁵. Comença els estudis de medicina treballant-hi. Al 1863 ja actua a l'Institut Frenopàtic amb Dolsa i Ricart, en la seva primera localització, a Gràcia. (Això elimina la repetida referència de que es pagà la carrera de medicina fent de barber a Sant Boi. Podria ser veritat pel que fa a la carrera de practicant, però no a la de metge de la qual es llicencia al 1867, quan ja té una ampla experiència psiquiàtrica i fins i tot ha publicat alguns articles sobre el tema).

COM ERA EL TRACTAMENT

El sistema de tracte personal inicialment escollit va ser, segons pròpia confessió al Reglament de 1862, el *new system* o *non restraint* propugnat per Conolly al seu llibre *Treatment of the insane without mechanical restraint*, publicat a Londres al 1856. Crida l'atenció que a un hospital fundat al 1857 s'utilitzi com a basament teòric un text de l'any anterior. La impressió feta als promotors per aquest tractat va ser tal que no solament creiem que es tracta del primer centre que explícitament s'apunta a la doctrina, sinó que també utilitza el nom d'un dels centres on es va aplicar les idees de Conolly, el Bethlem Royal Hospital, a les proximitats de Londres, que havia estat famós als finals del segle XVIII per la crueltat del tracte. Aquest sistema humanitari era propugnat a tot arreu probablement com a reacció als antics procediments. Tanmateix, a la pràctica, l'aplicació estricta era impossible, i Giné, quan arribà al centre, va fer una aplicació eclèctica²⁶, els promotors de l'Institut Frenopàtic es van declarar clarament en contra. I Pujadas, encara que diu que l'aplica també, al final del seu període a Sant Boi l'ha abandonat en la pràctica, ja que necessita molt personal. Giné ja raona que resulta més traumàtica la contenció humana que la mecànica. Pi i Molist propugna el que anomena sistema espanyol, al seu llibre... encara que totes maneres l'esperit humanitari ja s'ha implantat i quan no s'aplica es fa avergonyidament.

El Reglament de 1862 fa referències a determinats autors, el que es pot considerar per tal de conèixer els fonaments doctrinals dels autors: hi trobem vuit cites, de les quals quatre corresponen a Conolly, i una a Pinel, Esquirol, Guillard de Cailleux i Tyerman.

NOUS INCIDENTS ENTRE ELS SOCIS

Les relacions entre els socis tornen a ser difícils cap a l'abril de 1861²⁷. En aquesta ocasió és Josep Joaquim de Mas qui va demanar la dissolució de la societat, o bé la seva separació. A aquesta pretensió s'oposen els consocis Alsinet i Cots per no existir motiu. Com a amigables componedors de Mas i Alsinet proposen dos advocats, i Cots al catedràtic d'anatomia Carlos de Silóniz.

Al juny de 1861 els àrbitres fan llur dictamen²⁸ les següents consideracions:

- Que de Mas ha lliurat a la societat 116.467 rals, i s'han retingut 39.780 rals dels beneficis.
- Que les desavenències i poca harmonia que hi ha entre els tres socis, tenen l'origen en la respectiva repugnància en sotmetre's cadascú a les disposicions dels altres.
- Que resulta molt fàcil el remei, posant en la direcció i l'administració de l'Establiment una persona estranya amb la qual tots podran entendre's per a comunicar ordres comunes, havent així una forta unitat d'acció i no una autoritat aïllada i independent, i evitar l'ofendre la susceptibilitat dels altres.
- Que les funcions de cada soci pactades inicialment poden interpretar-se de nou.
- La societat ha de continuar tal com va ser fundada, amb la direcció a càrrec dels tres socis.

- Que nomenen conjuntament un majordom, que sigui capellà i desenvolupi la part religiosa que portava el soci Alsinet, a més de la pròpia del majordom.
- Que contractin un metge de reconeguda reputació per a la direcció higiènica i curativa, que fins ara havia portat Cots; sense que per això cap dels socis resti privat de les funcions de vigilància pels socis.
- Que el tresorer de Mas continuï com fins ara i la comptabilitat feta pels àrbitres sigui la base que se seguirà. I que es faci un inventari a final de l'any.

(Es desprèn que Silóniz havia estat l'àrbitre que va fer l'anàlisi de la comptabilitat, el que en principi sembla estrany en un catedràtic d'anatomia.). Carlos Silóniz Ortiz havia nascut al 1818²⁹, era catedràtic a Barcelona des del 1847, solter. Havia estat a Londres i a París al 1859 i al 1861³⁰.

La nostra opinió és que l'esmentat dictamen està ple de seny, en cas que la societat hagués de continuar, i de fet és seguit sense aparents controvèrsies sobre el pla explícit. S'ha de considerar que el soci perjudicat seria de Mas, el soci capitalista, ja que és qui havia posat els diners i buscat els col·laboradors tècnics. Aquests socis, el mossèn i el metge, restarien com a propietaris sense aportar gairebé res com a tècnics, ja que la societat havia d'encarregar llurs funcions a persones externes. En un centre d'una capacitat limitada, d'unes 50 places com a màxim, segurament era una despesa excessiva per a considerar-se negoci pel capitalista.

El calvari de conflictes interns no ha fet més que començar, i al novembre de 1861³¹, Alsinet, el mossèn, demana que se sotmetin als componedors, temes com els següents:

- Si Cots ha de cobrar un salari, o solament la part corresponent com a soci, si pot viure a l'establiment.
- Si el metge i el practicant de l'establiment han de viure i estar-hi constantment.
- Si l'establiment de les dones serà regit per les germanes terciàries.

Els àrbitres manifesten³² que els punts proposats per Alsinet ja havien estat resolts en el dictamen anterior. Que es tracta de temes que afecten als empleats del manicomi, que han de ser resolts per una modificació del reglament. Per tant decideixen que no han d'entrar en la deliberació dels temes proposats pel mossèn, i que en dos mesos haurien de modificar el reglament.

Els socis fan modificacions en el reglament inicial, que era molt bàsic; els àrbitres es mostren en general d'acord³³, fan afegits i deleguen en Silóniz per a concretar els detalls fins a la seva publicació.

Aquest Reglament es publica a l'octubre de 1862, i té prou detalls sobre la filosofia assistencial i sobre el funcionament. Com a detalls fixa que el director mèdic habita en l'establiment i visita dues vegades al dia cada malalt. El sistema curatiu descrit consisteix en l'exercici, el consell del metge, i ocasionalment la hidroteràpia, l'aïllament en les cambres fortes i la medicació.

Com a curiositat i exemple dels canvis dels hàbits dietètics actuals recollim el règim dels pensionistes de primera:

El desdejuní consisteix en xocolata, en llevar-se.

El dinar es fa a dos quarts d'onze. Consisteix en sopa, verdura bullida, tres plats forts i tres postres.

Pel que fa al sopar, es fa a dos quarts de sis. Consisteix en la sopa, l'olla, tres principis, l'amanida i tres postres.

Els preus de les pensions mensuals són de 36 duros la primera classe, 25 la segona i 18 la tercera. Els pensionistes de primera classe poden tenir un criat personal.

Sembla que hi ha un apropament entre els socis i al final de l'any prorroguen el lloguer de les dues torres³⁴. I després, de Mas i Alsinet contracten amb Paula Delpuig i Gelabert³⁵, Superiora General de l'Institut de les Germanes Terciàries del Carme, l'assistència del pavelló de dones. Aquest contracte no és rebut amb bons ulls per Cots i han de tornar a sotmetre a àrbitres externs³⁶ aquesta qüestió i altres que han sorgit entre els socis. Cots torna a designar Silóniz com a componedor.

Els àrbitres no es posen d'acord i han d'entrar a decidir *els tercers en discòrdia*³⁷ que són dos advocats prestigiosos. Aquests citen als primers àrbitres per tal que manifestin les seves raons. Silóniz es nega a continuar³⁸. De Mas i Alsinet requereixen Cots per tal que convenci a Silóniz que canviï de parer, o en cas contrari hauran d'anar als tribunals de justícia. Cots diu als altres socis en to conciliador³⁹, que està obert als suggeriments. Els consocis li responen amb tota lògica que nomeni un nou representant.

Comencen de nou, ara ja al novembre de 1864, tots tres nomenen advocats com a àrbitres i el to de les qüestions que els sotmeten són de ruptura total amb Cots⁴⁰. Fins i tot tenen demandes judicials.

És en aquest ambient quan al 1864 hi arriba Joan Giné i Partagàs com a metge consultor⁴¹, que no director. Comença la successió de metges consultors que al llarg de la seva història tindrà l'establiment. (Després, ja Sant Gervasi, seguiran Galceran, Vallejo Lobón i Rodríguez Arias).

No es resolen els problemes i al 12 de maig de 1865 Cots ven a Josep Antoni Massó i Llorens la seva part⁴² per dos-cents duros. Per a valorar aquest import podem considerar que els pensionistes de primera pagaven 36 duros al mes, el que significa que amb 200 duros únicament es podia pagar l'estada de 27 mesos, poc més de dos anys. La societat s'havia valorat en deu mil duros uns mesos abans⁴³. Es pot considerar la situació d'extrema feblesa que tenia Cots i la bona compra de Massó.

Malgrat els conflictes interns, sembla que les condicions generals del manicomí es mantenien adequades, ja que així ho manifesta l'administrador dels Establiments de Beneficència de Girona que el visita al març de 1865, quan buscava manicomí alternatiu al de la Santa Creu, i quan per fi trien el de Sant Boi⁴⁴. És ben cert que Pujadas els cobra nou duros al mes quan la tarifa de la classe tercera en la Nova Betlem és de divuit.

NOTES

1. PI I MOLIST, E; *Estadística de los departamentos de locos del Hospital de Santa Cruz*. Barcelona, 1857. p 31.
2. ARRANZ MUÑECAS, Tomás; *Del Internamiento a la Psiquiatria Comunitaria*; Ed. Hermanas Hospitalarias S. Cor; Sant Boi, 1995; p 78.
3. CORNET, Gaietà; *Guia Completa del Viajero en Barcelona*; Lopez Edit; Barcelona. p 108.
4. La Corona, 18 de setembre de 1857, sense paginar.
5. Contracte del 12 de maig de 1857, davant el notari Francesc Just Vedruna, n 85, f 145.
6. Contracte del 27 d'abril de 1857, davant el notari Francesc Just Vedruna, n 76, f 134t.
7. NONELL, Jaume; *Joaquina de Vedruna y de Mas*; Tip. San Jose, Manresa, Tom I,1905; Tom II,1906.
8. PIQUER I JOVER, j.j.; *Epistolari familiar de la santa Joaquina de Mas i de Vedruna*; Edit, Balmesiana, Barcelona, 1967.
9. GABRIEL DE LA CRUZ O.C.D.; *Carmelitas descalzos catalanes de 1835*. Separata de la Revista *El Monte Carmelo*; Burgos 73 (1965)275|304|431|-468, 74 (1966)89|-129.
10. Arxiu del Bisbat de Barcelona. Lligat de comunicats dels rectors parroquials sobre defuncions de religiosos, any 1886.
11. Arxiu d'expedients acadèmics de la Universitat de Barcelona. V.t. Piquer. Loc. cit. p 78.
12. Arxiu històric de l'Hospital de la Santa Creu. Carpeta de metges de l'hospital 1850-1870.
13. Diario de Barcelona, 5 d'octubre de 1865. p 9658.
14. Registre d'enterraments del Cementiri del Poble Nou, agost 1866.
15. Contracte del 30 d'abril de 1857, davant el notari Jaume Rigalt i Albert, n 137, f 267.
16. Diario de Barcelona, 5 de setembre de 1857. p 7310.
17. Diario de Barcelona, 16 de setembre de 1857. p 7.622.
18. *Relacion historica de los trabajos en que se ocupó la Academia de Medicina y Cirugia de Barcelona durante el año 1857*. Barcelona. P. 71 a 73.
19. Document del 27 de gener de 1858, davant el notari Francesc Just Vedruna, n 19, f 27.
20. Document del 5 de novembre de 1858, davant el notari Francesc Just Vedruna, n 209, f 292.
21. Document del 31 de desembre de 1861, davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 180, f 275.
22. *Reglamento del Manicomio Nueva Belen, en la Villa de Gracia*. Est. Tipografico de Narciso Ramirez i Rialp. Barcelona, 1862.

23. Una mojada equival 48 àrees i 76 centiàrees. Per tant, sis mojades són gairebé tres hectàrees.
24. Una ploma és una mesura de caudal, equivalent a 2.200 litres per 24 hores.
25. Arxiu d'expedients acadèmics a la Universitat de Barcelona.
26. GINÉ I PARTAGÀS, Joan; *Tratado Teorico-Practico de Freno-Patologia*; Moya i Plaza Edit, Madrid, 1876. p. 296.
27. Document del 3 d'abril de 1861 davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 48, f 79.
29. CALBET, J.M.; CORBELLÀ, J.; *Diccionari biogràfic...*; Tom III, núm 5.007, p.102.
30. CORBELLÀ, JACINT; *Història de la Facultat de Medicina de Barcelona 1843-1985*; Fund. Uriach, Barcelona 1996.
31. Document del 23 de novembre de 1861 davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 161, f 252t.
32. Document del 29 de gener de 1862 davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 29, f 17t.
33. Document del 10 de maig de 1862 davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 103, f 77.
34. Documents del 13 de desembre de 1862 davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 208, f 209.
35. Document del 26 de març de 1863 davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 35, f 73.
36. Document del 5 de maig de 1863 davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 58, f 125.
37. Document del 2 de juliol de 1863 davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 64, f 143.
38. Document del 5 d'octubre de 1863 davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 95, f 232.
39. Document del 8 d'octubre de 1863 davant el notari Antoni Pàquez de Taboada, n 99, f 240.
40. Document del 12 de novembre de 1864 davant el notari Josep Gros, n 32.
41. GINÉ I PARTAGÀS, J; *Tratado Teorico-Practico de Freno-Patologia*; Ed. Moya i Plaza, Madrid 1876; p 296.
42. Document del 12 de maig de 1865 davant el notari Josep Gros, n 21.
43. Document del 12 de novembre de 1864 davant el notari Josep Gros, n 32.
44. Arxiu històric de Girona. Documents de la Diputació. Lligat num. 4362, *Llibre d'actes de la Junta de Beneficència 1862-66*, núm. 15.